

POGOVARJANJE Z OSEBO, KI JECLJA

UVOD

»Glej tega norca!« »Kaj jecljaš, nimaš nič pametnega za povedat?« »Glej, kje hodiš, a si slep!« »Hej, s tabo govorim, a si gluha?«

To so le nekatere izmed pripomb, ki jih v vsakdanjem življenju uporabljamo povsem mimogrede, ne da bi se zavedali pomena izrečenih besed. Tako navajeni smo nanje, da niti ne opazimo, da izhajajo iz stigmatizacije različnih oviranosti in drugih družbeno nezaželenih stanj.

Marsikdo ne skopari s posmehljivimi besedami tudi tedaj, ko nekdo teže hodi, ne vidi, ne sliši, težko govori. Ljudje z različnimi izkušnjami oviranosti se tako srečujemo s številnimi neprimernimi besedami, ki bodisi označujejo našo oviranost bodisi nas same, ter z neprimernimi oblikami nagovarjanja.

Prispevek govori prav o tem. Pozornost posvečam uporabi besed v pogovarjanju z osebami, ki jecljamo.

»NE ZNAŠ NORMALNO GOVORITI?«

Slepota in telesne posebnosti so vidne na prvi pogled, jecljanje pa ne. Človek je sprva obravnavan povsem enakovredno drugim. To se v hipu spremeni, ko se v govoru pojavijo prvi zatiki, posledica krčev govornih organov. Tedaj se navadno pojavijo tudi krči obraznih mišic in ti se pri hujših oblikah jecljanja lahko razširijo tudi na druge mišične skupine. Ker marsikdo ni seznanjen s problematiko jecljanja, si sogovornik s pomočjo stereotipov o jecljanju ustvari preostalo zgodbo o človeku, ki jeclja, in v skladu z njo ravna.

Bežna izkušnja ljudi, ki jecljamo, je, da se sogovorniki na naš govor najprej odzovejo s strmenjem. Temu se kmalu pridružijo pogledi, spogledovanje z drugimi sogovorniki, grimase, nemalokrat nasmeški. Neverbalna oblika komuniciranja boli vsaj toliko, kot bolijo besede. Ko se temu pridružijo še besede, je občutek ponižanosti in osramotitve neizogiben.

Številni sogovorniki, najverjetneje prepričani, da povedanega ne bomo razumeli, povzdignejo glas, besede izgovarjajo zelo počasi in razločno ter jih pospremiijo z ustrezno gestikulacijo rok. Kratki stavki in preproste besede so pri tem skorajda obvezni. Pogosto je tudi nagovarjanje, podobno nagovarjanju majhnih otrok.

Sogovornikov, željnih dajanja napotkov, nikoli ne zmanjka. Skrajno nesramnost je mogoče opaziti pri sogovornikih, ki se začnejo govoru človeka, ki jeclja, smejati, ga oponašati in postavljati različna provokativna vprašanja.

Naj za boljšo predstavo bralcem, ki osebnih izkušenj s težavami v govoru nimajo, opišem nekaj običajnih primerov iz vsakdanjega življenja, ki jasno kažejo neprimerne načine nagovarjanja oseb, ki jecljamo.

Pred časom sem morala na slikanje zob. Uslužbenka zdravstvenega doma v večjem slovenskem mestu me prijazno pouči, da moram odložiti ves nakit in sleči jopico z zadrگو. Ko tako odlagam nakit, uslužbenki postavim vprašanje o postopku. Ob tem sem imela močne zatike. Vsa presenečena se zastrmi

vame. Po trenutku tišine na moje vprašanje odgovori zgolj s kimanjem. Vsa zbegana glasno vpraša: »A ste ...« Vprašanja ne dokonča z besedami, pač pa z roko naredi polkrožni gib pred trebuhom in s tem nakaže nosečniški trebušček. Odgovorim, da nisem, uslužbenka pa ob tem z blazinicami prstov udari po veliki aparaturi, pokaže na trebuh in glasno pove: »Škodi!« Sledi dajanje napotkov. Zopet pove le začetek stavka: »Sedaj pa ...«, preostali del stavka pokaže z gibi. Stisne pesti, kakor bi se oprijemala držal, na široko odpre usta, da bi pokazala, da je treba ugrizniti v posebno paličico, ki moli iz aparature, izrazito nakaže ugriz, nato usta zapre. Da bi se prepričala, ali sem napotke res razumela, postopek ponovi. Med dajanjem napotkov večkrat prikima in vpraša: »Ja, ja?«, kakor bi želela preveriti, ali sledim napotkom.

Naslednjo izkušnjo sem doživela pred poštnim okencem. Uslužbenka me vpraša, kako mi lahko pomaga. Z zatiki povem, čemu sem prišla, uslužbenka pa vzame obrazec, ki ga je treba prej izpolniti, in izjemno glasno, počasi in razločno nadaljuje:

Poglej, tale obrazec je potrebno izpolniti. Tukaj desno napišeš svoje ime in priimek, pod njim stalni naslov, to je naslov, kjer si doma, levo napišeš podatke tistega, komu zadevo pošiljaš, spodaj se podpiši. Kar lepo počasi, tu imaš pisalo, če pa kaj ne bo šlo, pridi vprašat.

Na koncu še glasen: »Bo šlo?« in že z obrazcem v eni roki in pisalom v drugi mimo čakajočih, ki se bodisi pomiljuječe nasmihajo bodisi živčno pogledujejo po prostoru, zapustim okence in odidem do pulta izpolnit obrazec. Potem se spet postavim v vrsto. Izpolnjeni obrazec predam uslužbenki in ta se mi prisrčno nasmehne kakor majhnemu otroku in pove: »No, vidiš, pa je šlo, a ne?«

Ali pa telefonski pogovor. Sogovorniku na drugi strani žice se predstavim in povem, čemu kličem, v slušalki pa se zasliši krohot. Po trenutkih neukrotljivega smeha me sogovornik vpraša, ali gre za telefonsko šalo. Ko odgovorim, da ne, in še enkrat povem, zakaj kličem, mi sogovornik, preden odloži slušalko, svetuje:

»Pojdi na raztezanje jezika!«

Morda na koncu vseh teh izkušenj ni odveč omeniti, da so se vse zgodile, ko sem že krepko zakorakala v drugo polovico tretjega desetletja, in tako vsesplošno tikanje in nagovarjanje, podobno nagovarjanju majhnega otroka, ni mogoče povezati niti z mladostništvom niti s poznanstvi.

BESEDE, KI RANIJO

Pomanjkanje ustrezne literature in ozaveščenosti o problematiki jecljanja ima posledice na številnih področjih, tudi na področju socialnega dela. Sprva kot študentka socialnega dela in prostovoljka, pozneje pa kot iskalka zaposlitve sem spoznala delo v različnih socialnovarstvenih ustanovah in ob tem doživela marsikatero neprijetno izkušnjo.

Med drugim sem spoznala socialnega delavca, ki je bil v pogovoru z menoj sila prijazen, celo tako prijazen, da mi je vse povedano skušal na listu papirja še narisati, da bi slišano lažje razumela. Nekateri socialni delavci so kazali veliko mero zanimanja za moj drugačen govor in mi postavljali najrazličnejša vprašanja. Med njimi še posebej izstopajo besede zaposlene v varstvenodelovnem centru:

Pa kako je s temi vašimi zatiki? Nikoli vmes, med krči, ne pozabite, kaj ste želeli povedati? Če si zamislim sebe, da bi stavek začela govoriti normalno in bi nekje vmes začela jecljati, bi najbrž do konca zatika vse pozabila in ne bi vedela, kaj sem želela povedati. Si znate predstavljati? Danes je le-le-lep d-d-d ... hm, kaj že?

Drugi so se z veliko mero zanimanja lotili iskanja razlogov za razvoj mojega jecljanja. Mlajša stanovska kolegica je tako ugotovila, da se jecljanje pojavi takrat, ko vidimo odstranjen kanalizacijski pokrov, prste vsaj ene roke tedaj pomolimo v luknjo in čakamo, da jo delavci zaprejo. Ko na luknjo odprtega jaška položijo težak pokrov in nas ob tem udarijo po prstih, začnemo jecljati.

Pogoste so bile pripombe, kako je vendar mogoče, da se pri tolikih letih še nisem vzela

v roke in nehala jecljati. Menda ni težko, le odločiti se je treba, da odslej ne bom več jecljala. Zastavljeno vprašanje: »A se ne da naučiti, da ne bi več jecljala?« daje slutiti, da se človek najprej nauči jecljati, potem pa se mora še naučiti ne jecljati in bo težava rešena. Moje jecljanje je nekatere dodobra nasmejalo.

Spomnim se telefonskega pogovora z zaposleno, ki se je začela glasno smejati v slušalko. Besede, ki so jih mnogi v pogovoru z menoj izbirali, so bile bolj kot za pogovor z odraslo osebo primerne za pogovor z majhnim otrokom. Še posebej boleče so bile besede, ki so mi dajale občutek nekoristnosti in nesposobnosti. Močno so se mi v spomin zapisale besede mladega socialnega delavca, ki si je zapisoval moje osebne podatke in mi postavljaj vrsto vprašanj, zapisanih na priloženem obrazcu. Nenadoma je obmolnil. Po trenutkih tišine je dejal: »Kakšnega tujega jezika najbrž ne govorite, a ne?« Večkrat je bilo mogoče slišati različna modrovanja, denimo:

Jaz osebno nimam prav nobenih predsodkov. Beli, črni, rumeni, prizadeti, invalidi, zame so vsi enaki. Mene tudi vi jecljavci nič ne motite. Malo bolj vas je treba poslušati, pa gre. Mislim, da bi mi, če tako povem, normalni, morali bolj paziti na odnos do vas.

Delitev ljudi na »bele«, »črne«, »rumene«, »prizadete«, »invalidne«, »jecljavce« in »normalne«, med katere osebe iz vseh prej naštetih kategorij očitno ne sodimo, je v nasprotju s temeljnimi predpostavkam strpnosti. Za pretiranim poudarjanjem strpnega odnosa do sočloveka, za katerega že v naslednjem hipu povemo, da je zaradi določene lastnosti drugačen od nas, se po Darji Zaviršek (1996: 12) skriva razlikovanje med različnimi skupinami ljudmi. Biti drugačen tako nemalokrat postane ključno in s tem se nenadoma zakrije vse tisto, kar je ljudem skupno. Drugačnost tedaj postane drugost. Biti drugačen pa najpogosteje pomeni biti nekaj manj.

V razlikovanju med pripadniki skupin »mi« in »oni« se skrivajo razlogi za diskriminacijo. Poseben sklop diskriminacije je povezan z diskurzivnimi oblikami izključevanja, pri katerem z uporabo lingvističnih sredstev manj ugodno

obravnavamo določeno skupino ali posameznike, za katere domnevamo, da pripadajo izbrani skupini (Boreus 2006 v Kuhar 2009: 18).

Razlikujemo štiri osnovne vrste diskurzivne diskriminacije. V vseh je mogoče zaslediti običajne prakse ravnanja z ljudmi, ki jecljamo, a zaradi narave prispevka se bom usmerila le na dve vrsti diskriminacije, ki se neposredno navezujeta na pogovarjanje z osebami s težavami v govoru.

V prvo vrsto sodijo negativne reprezentacije drugih. Temelji na razlikovanju med pripadniki skupin »mi« in »oni«, pri tem pa lastno skupino praviloma povečujemo, preostale pa konstruiramo kot druge in zato manjvredne. V pogovoru in nagovarjanju uporabljamo oznake, ki imajo negativne konotacije, in tako z izbiro žaljivega izraza namerno izključimo ali ponižamo določenega posameznika ali skupino, uporabljamo pa tudi tiste izraze, ki so bili sprva nevtralni, a so zaradi diskriminacije, ki se veže na določeno skupino oseb, dobili negativne konotacije, drugi izrazi pa niso na voljo. Poleg tega se diskurzivna diskriminacija dogaja zaradi pripisovanja značilnih lastnosti ali vedenja. Pri tem gre za stigmatizacijo, ki se dogaja predvsem prek medijskega diskurza (Boreus 2006 v Kuhar 2009: 18–19).

Mediji ljudi, ki jecljamo, najpogosteje prikazujejo na podlagi stereotipa o »ne najpametnejšem, vedno živčnem in zmedenem jecljavcu«, temu primerne pa so tudi besede, ki jih ob tem uporabljajo. Besede z negativno konotacijo je mogoče zaslediti v skoraj vseh člankih o jecljanju, objavljenih v dnevnem časopisju in revijah.

Navadno so zgovorni že naslovi. Naslov članka »Nananaravnost ssstrašno« (Lupša 2003: 34–35) govori sam zase. V prispevku se nenehno povaljajo izrazi »jecljavčki«, »jecljavci« in »jecljači«, kombinirani z denimo »jecljavci izgubljeni v morju dobrih govorcev«. To vedno znova zariše ločnico med skupinama »mi« in »oni«.

Druga vrsta diskurzivne diskriminacije temelji na izključevanju. Boreus (2006 v Kuhar 2009: 20–21) razlikuje dve osnovni vrsti diskurzivnega izključevanja: odrekanje glasu

in prizadevanje, da bi določeni posamezniki ali skupine postale nevidne. Obe vrsti lahko skorajda vsak dan zasledimo pri govorjenju o jecljanju in nagovarjanju oseb s tovrstno govorno posebnostjo. Odrekanje glasu se nanaša na odvzem možnosti ubesediti lastne misli in občutke. Namesto nas pogosto govorijo drugi, ki menijo, da nam s tem pomagajo. Ne le, da je posameznikom odvzeta možnost govoriti in biti slišan, pogosto o določenih skupinah ljudi pravzaprav niti ne govorimo, kot da ne bi obstajali, če pa beseda vendarle nanese tudi nanje, o njih govorimo samo v negativnih kontekstih.

Pogosta oblika diskriminacije, ki je tesno povezana z diskurzivno diskriminacijo, je sovražni govor. Gre za besede, katerih namen je poniževati, razčlovečiti, razvrednotiti, odvzeti dostojanstvo in nekoga prikazati kot nečloveka. Mimogrede izrečena beseda vpliva na vsakdanje življenje določenega človeka, od prav takšnih besed pa je odvisen življenjski potek tega posameznika. Sovražni govor je eno najmočnejših sredstev diskriminacije, saj temelji na prepričanju, da so nekateri ljudje manjvredni, ker pripadajo določeni skupini ljudi (Leskošek 2005: 81–82).

Neprimernost besed je opazna (tudi) v poimenovanju oseb, ki jecljamo. V preteklosti se je v okviru medicinskega modela obravnavanja hendikepa po svetu razvilo veliko izrazov in definicij, ki so označevale hendikepirane. Vsaj od 50. let 20. stoletja se krepí zavedanje, da lahko z uporabo jezika vplivamo na posameznikov položaj v družbi (Oliver 1990: 3). Kljub premikom na področju poimenovanj pa se zdi, da spremembe terminologije niso dosegle logopedije. Ljudje, ki jecljamo, smo najpogosteje poimenovani z besedami, kot so »jecljavka, jecljavec« pa tudi »jecavec«, »jecljavček«, »jecavi«, »jecljajoči« in »jecljač«, ki nakazujejo na obstoj govorne posebnosti.

MOČ BESED

Besede vplivajo na našo predstavo o samem sebi. Besede nas lahko okrepijo. Hkrati

pa nas besede lahko uničijo in nam odvzamejo še zadnje upanje (Saleebey 2009: 9). Besed ne uporabljamo zgolj zato, da bi določen pojem ali pojav poimenovali, pač pa tudi zato, da bi v odnosu z njim ustrezno ravnali. Težko je pričakovati, da bo odnos do pojmov in pojavov, ki imajo že v poimenovanju negativen prizvok, spoštljiv in enakovreden. Zato bi moral prav vsak razmisliti o besedah in poimenovanjih, ki jih uporablja za nagovarjanje in označevanje drugih. Poimenovanja ljudi, ki smo zaradi določene posebnosti videni kot »drugačni« v negativnem pomenu besede, vedno obsegajo našo posebnost, ki je v očeh večine naš »primanjkljaj«. Uporabljena terminologija pa ni le žaljiva, povzroča tudi vrsto prikrajšanosti, posameznika razosebi, kaže na njegovo drugačnost in ga enači z njegovo posebnostjo, katere del je postal.

Vprašanje, kako pravilno pristopati, ko zaslišimo, da naš sogovornik jeclja, nima odgovora, kakršnega bi marsikdo pričakoval. Človeku, ki jeclja, najbolj pomaga, če mu ne pomagata. Preprosto ga poslušajte, ne vsiljujte mu pomoči, ki je ne potrebuje in ki ne pomaga, ter mu dovolite, da želeno pove do konca. Ne govorite namesto njega, ne ugibajte besed, ki jih želi povedati, in ne dokončajte besed, pri katerih se mu zatika. Če človeka, ki jeclja, dobro poznate, ga lahko na primeren način vprašate, ali si v trenutkih, ko začuti krč, želi pomoči, in če si jo, kakšno.

Ljudje, ki jecljamo, si ne želimo posebne obravnave. Želimo in potrebujemo to, kar potrebujejo prav vsi ljudje, le da potrebujemo nekoliko več časa kot drugi, da svoje misli ubesedimo. Potrebujemo občutek, da smo spoštovani sogovornik, ki ga drugi poslušajo, ne da bi ob tem gledali na uro in naveličano zavijali z očmi. Potrebujemo občutek, da naše besede za sogovornika pomembne, da nas poslušata in sliši. Ne ocenjujte nas zgolj na podlagi govora, saj jecljanje samo po sebi o nas ne pove ničesar. In ne nazadnje, preprosto poslušajte, kaj govorimo, in ne, kako govorimo.

Le sogovornik, ki se zaveda moči besed, lahko podvomi o tistih, ki jih uporablja, raz-

misli o njihovi primernosti in besede, ki omejujejo in izključujejo, nadomesti z besedami, ki opogumljajo, dajejo moč in vključujejo. A ni dovolj le razmisliti o besedah, ki jih uporabljamo, treba je razmisliti tudi o lastnih predstavah o ljudeh s težavami v govoru, saj so te ključne pri izbiri besed. Marsikdo se rad pohvali, da z vsemi ljudmi ravna enako. Zaverovanost v pravilnost takšnega pristopa zakrije, da smo si ljudje med seboj zelo različni in zato ne potrebujemo enakega pristopa, pač pa takšnega, ki bo prilagojen našim potrebam in posebnostim.

Beata Akerman

VIRI

- BORÉUS, K. (2006), Discursive Discrimination: A Typology. *European Journal of Social Theory*, 9, 3: 405–424.
- KUHAR, R. (2009), *Na križiščih diskriminacije: Večplastna in intersekcijska diskriminacija*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- LUPŠA, M. (2003), Nananaravnost ssstrašno! *Jana* XXXI, 15: 34–35.
- LESKOŠEK, V. (ur.) (2005), *Mi in oni: Nestrpnost na Slovenskem*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- OLIVER, M. (1990), *The Politics of Disablement*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire, London: The Macmillan Press Ltd.
- SALEEBEY, D. (2009), *The strengths perspective in social work practice*. Boston [etc.]: Pearson Education (peta izdaja).
- ZAVIRŠEK, D. (1996), Med simbolno polucijo in socialno izključenostjo: Prizadetost v Sloveniji. *Časopis za kritiko znanosti*, XXIV, 179: 63–87.